

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING YOSHLAR ONGIGA SALBIY TA'SIRI VA PSIXOLOGIK YECHIMLARI

Kudaybergenova Shasanem Naubetbaevna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kegeyli tumani

11-sonli maktab amaliyotchi psixologi

Abdimuratova Gulnaz Abdullaevna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kegeyli tumani

7-sonli maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Axborot-psixologik xavfsizlik muammosi tarixan har qanday davlatning shakllanishi va jamiyatda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy manfaatlar va ularning mafkuraviy sohada ifodalanishi bilan vujudga keladi. Zotan, ana shu vaqtdan barqarorlik, rivojlanish bilan birga muayyan xarakterdagi informatsion-psixologik xavf-xatar, ma’naviy tahdidlar ham paydo bo‘ladi. Mazkur maqolada axborot xavfsizligi tushunchasi, uning mazmun-mohiyati yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: axborot, axborot-psixologik xavfsizlik, sivilizatsiya, axborot huruji, destruktiv g‘oya, axborot sektori

KIRISH

Axborot tushunchasi bugungi kunda global ahamiyat kasb etmoqda. Chunki u tafakkurimizga turli yo‘nalishlarda ta‘sir o‘tkazuvchi, hayot va undagi minglab taqdirnlarni u yoki bu tomonga burib yuboruvchi, goh salbiy, goh ijobiy mohiyat kasb etuvchi qudratli qurolga aylandi.

Umuman olganda, axborot – moddiy dunyoning organizmda yoki organizmlar jamoasida aks etgan hamda ular tomonidan atrof-muhit o‘zgarishlariga moslashish uchun foydalaniladigan moddiy dunyo obyektlarining aksidir. Qachonlardir ilohiy ma’no kasb etgan so‘z, uning qudrati bugungi kunga kelib, dunyo taqdirini hal qilishda eng asosiy rol o‘ynaydigan kuchli vosita maqomiga ko‘tarildi. Fan-texnika inqilobidan keyin kommunikatsion texnologiyalar hamda axborot infratuzilmalarining katta tezlikdagi taraqqiyoti, xususan, internetning paydo bo‘lishi hamda uning qisqa vaqt ichida ijtimoiy hayot tarziga chuqur kirib borishi axborotni eng qimmat mahsulotga aylantirdi.

Darhaqiqat, globallashtirish va integratsiyalashuv sharoitida oltin, platina, javohirdan ko'ra ko'proq qiymatga ega bo'lgan - axborot jahon bozoridan munosib joy oldi. Kim axborotga egalik qilsa, u dunyoni boshqaradi, qabilidagi fikrlarni bot-bot esga olinayotgani ham bejizga emas. Bundan 4-5 asr oldin jahonda yetakchilik qilish uchun qo'shin soni, qurol-yarog' arsenali, hatto dengizdagi kemalar, umuman, harbiy salohiyatning ahamiyati katta edi.

Aslini olganda, axborot tushunchasi dunyoqarashni ifodalovchi barcha bilimlar sohasida qadimdan mavjud bo'lgan. Yalpi axborotlashtirilgan global tizimning dunyoga kelishi millatlar, xalqlar va butun insoniyat taqdirini bir-biriga chambarchas bog'ladi. O'z navbatida, axborot olish, uni ishlash, saqlash va tarqatish texnologiyasining tasavvur qilib bo'lmaydigan darajadagi taraqqiyoti bugun jiddiy tashvish tug'dirayotganini ham alohida ta'kidlash joiz.

Zero, eng so'nggi avlod kompyuterlari har soniyada ikki milliardgacha vazifani bajara oladi. Axborot texnologiyasining ana shunday mo'jizasi tufayli kishi yer yuzining xohlagan nuqtasidagi odam bilan soniyalar ichida aloqa o'rnatishi, o'zini qiziqtirgan savollarga bir zumda javob topishi mumkin. Ana shu holatning o'zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, axloqiy meyorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, XXI asr sivilizatsiyasi axborot huruji, axborot-psixologik urushi qiyofasida o'zini namoyon etmoqda.

Har bir fuqaro o'z shaxsiy nuqtai nazari, qarashlari, ma'naviy-ma'rifiy, axloqiyruhiy imkoniyatlari doirasidagina faoliyat ko'rsatadi. O'z olami hududida yashaydi va tashqi olamga o'z aqli doirasida munosabat bildiradi. Har bir individ mustaqil inson sifatida tabiiy-biologik kamolotidan va ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib, o'ziga mos axborotni qabul qiladi, tahlil etadi.

Mushohada va tahlillar asosida shaxsiy xulosasiga ega bo‘ladi. Natijada mazkur shaxs u yoki bu tarzda nuqtai nazarini shakllantiradi. Demak, har qanday axborotning mazmuni, mohiyati, ta’sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararliligi, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da’vat etishi bilan shaxs, jamiyat, davlat mutanosibligiga ijobiy yoki salbiy ta’sir etadi. Ana shu jihatdan qaraganda, milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda informatsion-psixologik xavfsizlikni ta’minlashning roli yana ham oshadi. Atrofimizda fan va texnika taraqqiyoti va uni insonga bo‘lgan ta’siri jamiyat va tabiatning tasiridan kuchli va ustun bo‘lib bormoqda. Insoniyat tomonidan to‘plangan va yaratilgan axborot hajmi kengaymoqda va har o‘n yillikda yanada kengayib borishi kuzatilmoqda, ammo inson miyasi va uni tashkil etadigan hujayralarning soni o‘zgarmagan, qolaversa ta’limning davomiyligi ortib bormoqda va shuning o‘zi informatsion stress ortishi xavfini tug‘diradi.

Miyaning o‘z imkoniyatlari axborotni qabul qilishi keng, axborot hajmini ortishi xafli, ammo qisqa muddatda katta hajmdagi axborotni qayta ishlash zaruriyati paydo bo‘lsa bu kuchli asab zo‘rqishini olib keladi va infarmatsion stressni keltirib chiqaradi, ya’ni miyaga kirib turgan axborot hajmi va tezligi, bioiogik va ijtimoiy imkoniyatlarga to‘g‘ri kelmasligi ham infarmatsion stress yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Bu yerda axborot hajmi bir omil bo‘lsa, ikkinchidan vaqt kamligi va unga shaxs motivatsiyasi ijtimoiy sabablar ham qo‘shilsa miyani o‘z o‘zini himoyalash mexanizmi ishlamay

qoladi, va inson o‘zini informatsion stresslardan muxofaza qila olmay qoladi. O‘smirlar bunday holatda eng zaif tasirchan guruh sifatida namoyon boladi. Axborot-psixologik xavfsizlik, avvalo, bevosita inson ruhiyatiga ta‘sir o‘tkazish orqali uni o‘z aqidalaridan, e‘tiqodidan ayiradigan buzg‘unchi g‘oyalardan asrashdir.

Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, informatsion-psixologik xavfsizligiga ehtiyoj, eng avvalo, bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an‘analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlarga ta‘sir etuvchi buzg‘unchi g‘oyalar va tajovuzkor mafkuralarning mavjudligidan kelib chiqadi. Qolaversa, axborot-psixologik xavfsizlikka rioya qilinmasa, uning ta‘sirchan choralari ko‘rilmasa, destruktiv g‘oyalar milliy xavsizlikka putur yetkazishi mumkin. Tig‘iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy ruhiy ta‘sir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotgani shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki bu tarzda kuchli ta‘sir o‘tkazadi.

Axborotlashgan jamiyat kishilik jamiyati rivojlanishining hozirgi bosqichida shakllanayotgan va ijtimoiy hayotning barcha sohalarida axborot hamda informatsion texnologiyalardan oqilona foydalanishga asoslangan sifatli holatini tavsiflovchi tushuncha.

Axborotlashgan jamiyat nazariyasi asoschilari ijtimoiy rivojlanishni “bosqichlar almashinuvi” nuqtai-nazaridan qaragan holda, uning shakllanishini qishloq xo‘jaligi, sanoat va xizmatlar iqtisodiyotidan keyin paydo bo‘lgan iqtisodiyotning to‘rtinchi - “axborot sektori” yuzaga kelishi bilan bog‘laydilar. Ularning fikriga ko‘ra, industrial jamiyatning asosi bo‘lgan kapital va mehnat axborotlashgan jamiyatda o‘z o‘rnini axborot va bilimga bo‘shatib beradi. Ommaviy axborot vositalari o‘smirlarning ruhiy salomatligiga ijobiy va salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Ijobiy ta‘sirlar muhim masalalar bo‘yicha bilim va xabardorlikni oshirish, ijtimoiy aloqalarni yaxshilash va ijodkorlikni oshirishni o‘z ichiga oladi. Biroq, salbiy ta‘sirlar orasida stress, depressiya va tajovuzning kuchayishi, shuningdek, o‘z-o‘zini hurmat qilish va tana qiyofasi bilan bog‘liq muammolar mavjud. Ijtimoiy tarmoqlar bugungi kunda o‘smirlar foydalanadigan ommaviy axborot vositalarining eng mashhur shakllaridan biridir. Facebook, Instagram, Twitter va Snapchat kabi ijtimoiy media platformalari o‘smirlarga

tengdoshlari bilan bog‘lanish, o‘z tajribalarini baham ko‘rish va o‘z fikrlarini bildirish imkonini beradi. Biroq, ijtimoiy tarmoqlar o‘smirlarning ruhiy salomatligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy tarmoqlardan haddan tashqari foydalanish yolg‘izlik, tashvish, tushkunlik va o‘zini past bahoga olib kelishi mumkin.

Televidenie va filmlar o‘smirning ruhiy salomatligiga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan boshqa ommaviy axborot vositalaridir. Filmlar va teleko‘rsatuvlardagi zo‘ravonlik mazmuniga ta‘sir qilish tajovuzkorlikning kuchayishi va zo‘ravonlikka desensitizatsiya bilan bog‘liq. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarida tasvirlangan haqiqiy bo‘lmagan go‘zallik standartlari tana qiyofasi tashvishlari va ovqatlanish buzilishiga olib kelishi mumkin. Video o‘yinlar - bu o‘smirlar orasida mashhurlikka erishgan ommaviy axborot vositalarining yana bir shakli. Video o‘yinlar muammoni hal qilish va qaror qabul qilish kabi kognitiv ko‘nikmalarni yaxshilashi mumkin bo‘lsa-da, ular giyohvandlik va tajovuzga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, zo‘ravonlik video o‘yinlarini o‘ynash tajovuzkor xatti-harakatlarni kuchaytirishi va ijtimoiy xulq-atvorni kamaytirishi mumkin.

Ommaviy axborot vositalarining o‘smirlarning ruhiy salomatligiga ta‘siri murakkab va ko‘p qirrali hisoblanadi. Ommaviy axborot vositalari ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lsa-da, o‘smirlarning ruhiy salomatligiga mumkin bo‘lgan salbiy ta‘sirni tan olish muhimdir. Ommaviy axborot vositalari o‘smirlarning ruhiy salomatligiga ta‘sir qilishi mumkin bo‘lgan ba‘zi usullar quyida keltirilgan:

1. Filmlar, teleko‘rsatuvlar va video o‘yinlardagi zo‘ravonlik mazmuniga duchor bo‘lgan o‘smirlar tajovuzkor xatti-harakatlarni namoyon qiladi va zo‘ravonlikka nisbatan sezgir bo‘lmagan munosabatda bo‘ladi.

2. OAVda haqiqatga to‘g‘ri kelmaydigan go‘zallik standartlariga duchor bo‘lgan o‘spirinlarda tana qiyofasi bilan bog‘liq muammolar va ovqatlanishning buzilishi ehtimoli ko‘proq.

3. Ijtimoiy tarmoqlarda ko‘p vaqt sarflaydigan o‘smirlar o‘zlarini boshqalar bilan solishtirishga moyil bo‘lib, o‘z-o‘zini hurmat qilishning pasayishiga va xavotirning kuchayishiga olib keladi.

4. Video o‘yinlarni o‘ynashga ko‘p vaqt sarflaydigan o‘smirlar giyohvandlikni rivojlantiradi va yomon akademik natijalar va ijtimoiy izolyatsiya kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

5. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadigan o‘smirlar kiberbullingni boshdan kechirish xavfi ostida bo‘lib, bu tashvish, ruhiy tushkunlik va o‘z joniga qasd qilish g‘oyalarini kuchaytirishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ommaviy axborot vositalari o‘smirlarning ruhiy salomatligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ommaviy axborot vositalari o‘yin-kulgi va ma’lumot manbai bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, o‘smirlarning ruhiy salomatligiga mumkin bo‘lgan salbiy ta’sirni tan olish muhimdir. Ota-onalar, o‘qituvchilar va tibbiyot xodimlari ommaviy axborot vositalaridan foydalanish bilan bog‘liq potentsial xavflardan xabardor bo‘lishlari va bu xavflarni kamaytirish uchun choralar ko‘rishlari kerak. Bunga ekran vaqtini cheklash, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishni kuzatish va jismoniy faollik va yuzma-yuz ijtimoiy muloqot kabi sog‘lom xatti-harakatlarni targ‘ib qilish kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Abduazimov O. Ommaviy axborot vositalari – fuqarolik jamiyatini barpo etish omili. –Toshkent: Akademiya, 2008 98 b.
2. Kenjaboyev A.T. Axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari. – Toshkent: Ibn-Sino, 2004. – 252 b.
3. Yoqubova M. Axborot texnologiyalarining falsafiy asoslari. /Uslubiy qo‘llanma. Toshkent: Star – Poligraf. 2008